

Herczegh Máté:

A nemtudás tudása és a tudás nemtudása

Forrai Gábor: *Kortárs nézetek a tudásról*¹

A legmegátalkodottabb szkeptikusokat leszámítva senki nem vonná kétségbe, hogy tudom, mennyi az idő, ha egyszer ránézek egy órára, és leolvasom róla. Ha 1:40-et mutat, mindig is jól járt, és én rendelkezem azon képességekkel, hogy nem csak látni tudok, de értelmezni is tudom, amit látok (legalábbis egy óra leolvasása esetén), és *ténylegesen* 1 óra múlt 40 perccel, akkor *tudom*, hogy 1:40 van... nem?

Nem.

Pedig a tudás klasszikus kritériumai egytől egyik teljesülnek.

(1) *S* hiszi, hogy *p*. (Én hiszem, hogy 1:40 van.)

(2) *p* igaz (Ténylegesen 1:40 van.)

(3) *S* igazoltan hiszi, hogy *p*. (Ránéztem az órára, és láttam, hogy 1:40 van.)

A probléma azonban a következő: könnyen elgondolható olyan helyzet, melyben ezek a kritériumok teljesülnek, mégsem vágnánk rá minden habozás nélkül, hogy a szóban forgó *S* rendelkezett tudással. Ilyen helyzet például az, ha az adott óra, amelyről leolvasom, hogy 1:40 van, tegnap éppenséggel megállt 1:40-nél; abban a pillanatban viszont, amikor ránézek, és azt a kijelentést teszem, hogy „most éppen 1:40 van.”, véletlenül épp *ténylegesen* 1:40 van. Tudhatok valamit, ha a tudásom véletlenül, pusztán a szerencsének köszönhetően esik egybe tudásom tárgyával? Nagyon úgy tűnik, hogy ezek a kritériumok mégsem elégséges feltételei a tudásnak. Akkor tehát hiába nézek az órára, nem tudhatom, hogy mennyi az idő?

Forrai Gábor: *Kortárs nézetek a tudásról* című könyve ezzel a problémával nyit, amely Edmund Gettier nevéhez fűződik, és amely a modern episz-

¹ Forrai Gábor: *Kortárs nézetek a tudásról*, Budapest, L'Harmattan, 2014.

temológia egyik legnagyobb diskurzusát indította el. És miután így elbizonytalanított minket a tudással kapcsolatos tudásunkban, továbbra sem hagy fellelegezni bennünket, olvasókat. Az episztemológiában ugyanis – ahogy a filozófia egyéb területein is lenni szokott – meglehetősen ritka a konszenzus: a különböző főbb problémák mentén kialakuló álláspontok burjánzó változatai közt pedig ember legyen a talpán, aki kiismeri magát – hacsak nincs olyan avatott kísérője, mint Forrai Gábor. A szerző e könyvét laikus, de lelkes érdeklődőktől kezdve, filozófiát hallgatókon át a kifejezetten episztemológiával foglalkozóig bátran lehet ajánlani mindenkinek, ugyanis azon túl, hogy kiváló összefoglalóját nyújtja a kortárs ismeretelmélet eredményeinek, bepillantást enged a főbb fogalmak és érvek rendszerébe is, valamint – amit én leghasznosabbnak találtam a kötetben – segítőkész bibliográfia található minden fejezet végén azok számára, akik egy-egy részproblémában jobban el szeretnének mélyedni. De lássuk most konkrétan, hogy milyen témakörökkel is találkozhatunk e könyvben.

Mint az a fenti kritériumok alapján is világos, a *hit*, az *igazolás* és az *igazság* fogalmai kiemelkedően fontos szerepet játszanak a tudással kapcsolatos gondolkodásban, így nem meglepő, hogy a szerző ezek rövid elemzését végzi el, mielőtt áttér a Gettier-problémára, valamint az erre adott megoldási kísérletek bemutatására. Ezen kísérletek sikeressége erősen megkérdőjelezhető, hiába szigorítanak az eredeti kritériumokon; nem véletlen, hogy a mai napig nincs olyan megoldás, mely általánosan elfogadott lenne.

A következő nagy problémát a regresszus-érv szolgáltatja, amely röviden így fest: vegyük a következtetés által igazolt hitek sorát. Három lehetőség van: (1) minden hitet csak további hitekre támaszkodva igazolhatunk, így a sor a végtelenségig tart (*regressus ad infinitum*). (2) Egy hitet olyan hittel igazolunk, melynek igazolása az előbbi hiten alapul (tehát az igazolás körbenforgó). (3) Igazolatlan hitben végződik. Látható, hogy mindhárom esetben igazoltnak vélt hiteink valójában igazolatlanok.

A regresszus-érv hatására az igazolásnak két különböző elmélete alakult ki: a *fundacionalizmus* és a *koherentizmus*. Előbbi szerint vannak olyan hiteink, melyek közvetlenül igazoltak, *bizonyosak*, így az összes többi hit alapját nyújthatják. (Értve ezen azt, hogy ezen alaphitek igazoltsága nyújtja a többi hit igazoltságát.) Utóbbi tagadja az ilyen közvetlenül igazolt hitek létét, és azt állítja, hogy az ismeretek holisztikus értelemben igazoltak vagy nem igazoltak; egy tetszőleges hit akkor igazolt, ha az koherensen illeszkedik adott hitek

rendszeréhez. (Értve ezen azt, hogy a hitek koherens rendszere nyújtja az egyes hitek igazoltságát.) Természetesen mindkét elméletnek bemutatásra kerülnek az előnyei és hátrányai is. És mivel nincs konkluzív érv egyik elgondolás mellett sem, az olvasó maga dönthet, hogy melyik mellett teszi le a voksát.

A fundacionalizmusnak és koherentizmusnak van egy közös vonása: introspekcióval lehetségesnek tartják eldönteni, hogy egy hitünk mennyire igazolt. Nincs szükség másra, mint reflektálni a közvetlenül igazolt hitre, vagy a hitek koherens rendszerére, amely kérdéses hitünket igazolja: ez az igazolás internalista elmélete. Csakhogy hiába tartom én pl. a havat fehérnek, ez a tudásom nem csak reflexió útján hozzáférhető körülményektől függ; a hónap *ténylegesen* fehérnek kell lennie, az én mentális állapotaimtól függetlenül is: ez az igazolás externalista elmélete. Megint csak nem található konkluzív érv egyik álláspont mellett sem; a mérlegelés aprólékos munkát igényel, sokszor már kifejezetten technikai problémák megértését és megoldását, amelyhez a kötet remek kiindulópontként szolgál.

Furcsa lenne olyan, az ismeretelmélet legfőbb problémáiról szóló könyvet olvasni, melyben nem esik szó a radikális szkepszis olyan közismert hipotéziseiről, mint Descartes gonosz démona, Hilary Putnam agyai a tartályban vagy a Mátrix-hipotézis. E szkeptikus érvek ereje abban áll, hogy úgy vannak megszerkesztve, hogy amennyiben igazak, érzékelésünk, mentális állapotaink pontosan ugyanolyanok, mintha nem lennének igazak. Az, hogy valójában kevesen vannak, akik őszintén hisznek e hipotézisek valamelyikében, vajmi keveset számít, egy érv erőssége ugyanis nem ezen múlik. Igencsak vakarnia kell a fejét annak, aki arra szánja el magát, hogy például bebizonyítsa: nem pusztán tartályokban lebegő agyak vagyunk. A fejkavarásnál természetesen a kötet jóval többre vállalkozik, alaposan körüljárja a lehetséges megoldási javaslatokat, még ha nem is jut döntő eredményre.

A szkeptikus érvek arra irányulnak, hogy éles határt vonjanak ismereteink és az *igazság* között. A későbbiekben tárgyalt relativizmus ennél tovább megy: lényegében az igazság *létét* vonja kétségbe, pontosabban egyenértékűnek fogad el (tehát egyaránt igaznak) a valóságról tett egymásnak akár teljesen elmentmondó kijelentéseket is. Teszi mindezt azért, mert állítása szerint nincs abszolút nézőpont, melyből a kijelentések értékelhetőek lennének.

A kötetben megtalálható továbbá az *a priori* kortárs elemzése, illetve adódik a kérdés, hogy egyáltalán létezik-e *a priori* ismeret, és ha igen, milyen kritériumoknak kell megfelelnie. Az episztemológia egyik legfontosabb eredmé-

nye is bemutatásra kerül, amely az *a priori* és a szükségszerűség fogalmának különválasztásában áll: ugyanis létezik az ismereteknek olyan halmaza, melyek szükségszerűek ugyan, mégis csak *a posteriori* tudhatók. (Pl.: az olyan azonosságai állítások, mint: a víz = H₂O, vagy a hó a molekulák mozgási energiája.)

A szerző a naturalizált ismeretelmélet alap gondolatával és programjával felvázolásával zárja könyvének ívét. Ez ígéretes vállalkozásként jelenik meg, mely szerint a kognícióval kapcsolatos empirikus kutatások eredményeit nem szabad figyelmen kívül hagyni az episztemológiai elméletalkotásban. A naturalizált ismeretelméletbe ágyazottan esik némi szó a kísérleti filozófiáról is, amelytől a karosszék-filozófiához szokott olvasó hátán minden bizonnyal égnek áll majd a szőr, viszont képes lehet fényt deríteni az intuíciónk univerzalitásába vetett hitünk megalapozatlanságára.

A tudás klasszikus fogalmától a Gettier-problémán keresztül az igazolás különböző elméleteiig juthatunk tehát Forrai Gábor vezetésével, hogy később megbirkózzunk a radikális szkepszis és relativizmus nehézségeivel is; mindezt az analitikus hagyományra jellemző letisztult, a fogalmakra rendkívül érzékeny, a megértést könnyítő stílusban. A szórakoztató példák ráadásul kellően felébresztik a laikus olvasót is, ha a technikai részletek túl száraznak bizonyulnának. Mindenképpen ajánlom olvasásra, hiszen alapvető – igaz, meglehetősen rágós – problémákat jár körül, és olyan átfogó, érzékelhető módon, amilyen eddig nem volt fellelhető a hazai szakirodalomban.